

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ІЛЬЧЕНКО АНТОН ВІКТОРОВИЧ

УДК 347.91/.95(477):368.86(043.3/.5)

**ПОЗОВ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ СТРАХОВИХ
ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі правових відносин Приватного вищого навчального закладу «Університет новітніх технологій».

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
Лазько Гюльназ Заурівна,
Український державний університет
фінансів та міжнародної торгівлі,
завідувач кафедри цивільного права і процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Фурса Світлана Ярославівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
професор, завідувач кафедри нотаріального та
виконавчого процесу і адвокатури

кандидат юридичних наук, доцент,
Нескороджена Лариса Леонидівна,
Національна академія внутрішніх справ
доцент кафедри економіко-правових дисциплін

Захист відбудеться "16" травня 2016 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.10 в залі вченої ради Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58 к. 12.

Автореферат розісланий «12» квітня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.О. Кориневич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В сучасних умовах здійснення реформ в Україні, особливу увагу вчених слід звертати на удосконалення цивільного процесуального законодавства щодо захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави. Так, здійснення правосуддя у цивільних справах потребує уніфікації практики застосування окремих норм права та удосконалення з урахуванням стрімкого розвитку суспільних відносин. В зв'язку з цим виникає підвищений інтерес до дослідження процедури здійснення цивільного судочинства у спорах, що виникають із страхових правовідносин. В останні роки законодавець прийняв цілу низку нормативно-правових актів, що спрямовані на удосконалення системи цивільного процесуального законодавства України. Разом з тим, комплексне дослідження позову, як процесуального засобу порушення судової діяльності у справах, що виникають із страхових правовідносин, дозволяє виділити значну кількість колізій та невирішених теоретико-правових та практичних питань щодо здійснення цивільного судочинства.

Так, страхові правовідносини в Україні регулюються значною кількістю нормативно-правових актів, є матеріали судової практики, а також окремим питанням присвячені дисертаційні та монографічні роботи. Разом з тим, питання правового регулювання та гарантій права особи на звернення до суду за захистом у сфері страхових відносин не були предметом окремого наукового дослідження. Крім того, здійснення страхових правовідносин пов'язане з ускладненням існуючих і появою нових видів страхових ризиків, що зумовлює необхідність удосконалення цивільно-правового регулювання та процесуального забезпечення захисту прав та законних інтересів суб'єктів цих відносин. Саме це і зумовлює актуальність даного дисертаційного дослідження та необхідність розроблення відповідних механізмів процесуального регулювання і вирішення спірних страхових правовідносин в Україні.

При цьому слід зазначити, що адаптація страхового законодавства України потребує значного розширення та деталізації з метою відповідності вимогам права Європейського Союзу у сфері страхування, а також удосконалення доктринального підходу до захисту прав та законних інтересів у даній галузі. Цивільно-правові аспекти регулювання страхових відносин, зумовлюють проведення захисту прав та законних інтересів у порядку цивільного судочинства. Так, сьогодні маємо цілу низку наукових доробок вітчизняних та іноземних вчених, що присвячені дослідженню страхових правовідносин, зокрема: І.В. Волосенко, О. В. Гринюка, В. В. Ельбрехта, А. С. Жили, В. Я. Калакури, В. М. Никифорака, Н. Б. Пацурії, О. С. Серебровського, О. А. Файера, Ю. Б. Фогельсона, І. Б. Чайкіна, Е. А. Шергунова, В. П. Янишена. В свою чергу, питанням теорії та практики здійснення цивільного судочинства були присвячені наукові доробки таких відомих вчених–процесуалістів, як: В. С. Гопанчука, М. А. Гурвича, Є. Г. Дріжчаної, В. О. Єлізарова, В. І. Кисіля, К. І. Комісарова, Г. З. Лазько, О. М. Лазька, І. В. Решетнікової, Я. А. Розенберга, О.С. Снідевича, В.І. Тertiшнікова, М. К. Треушнікова, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси, Д. М. Чечота, М. С. Шакарян, В. М. Шерстюка, М. Й. Штефана, Т. В. Цюри, Ю. К. Юдельсона, В. В. Яркова та ін. Однак, окремого комплексного

дослідження щодо захисту прав, специфіки позовів у спорах, що виникають із страхових правовідносин, не має.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно плану науково-дослідницької роботи кафедри правових відносин ПВНЗ «Університет новітніх технологій» в рамках планової наукової теми «Проблеми здійснення захисту суб'єктивних цивільних прав».

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення та вирішення наукових проблемних питань правозастосування судом положень законодавства, що регулює страхові відносини, під час розгляду і вирішення цивільних справ у порядку позовного провадження.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні визначено наступні завдання:

- проаналізувати і узагальнити наукові підходи до розуміння сутності позовної форми захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, що виникають із страхових правовідносин;

- виявити проблемні питання при визначенні поняття та елементів позову у справах, що виникають із страхових правовідносин;

- сформулювати поняття та провести класифікацію позовів, що виникають із страхових правовідносин;

- проаналізувати сучасний стан процесуально-правової регламентації інституту забезпечення позову у справах, що виникають із страхових правовідносин;

- здійснити порівняння положень чинного процесуального законодавства України з міжнародними стандартами забезпечення позову;

- дослідити специфічні риси процедури реалізації права на звернення до суду та права на пред'явлення позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин;

- сформулювати висновки, пропозиції та рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України при розгляді і вирішенні спорів, що виникають із страхових правовідносин.

Об'єктом дослідження виступають страхові відносини в період їх синтезу з цивільними процесуальними правовідносинами, а також особливості здійснення правосуддя у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин.

Предметом дослідження є теоретичні підходи та правові норми щодо розгляду та вирішення спорів у сфері страхування та реалізації права на позов як інституту цивільного процесу та в межах цивільного процесуального законодавства України.

Методи дослідження. У роботі над дисертацією, відповідно до сформульованої мети та завдань, а також з урахуванням об'єкту та предмету дисертаційного дослідження, було використано такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, зокрема: формально-логічний – для визначення понять, категорій, термінології, що покладені в основу дослідження (підрозділ 1.1.); системний – для дослідження системи позовів у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин (підрозділи 1.2., 1.3); виявлення способів захисту права особи у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин (підрозділи 1.1., 2.1.); історичний – для дослідження становлення та розвитку національного цивільного та

цивільного процесуального законодавства у сфері правового регулювання страхових відносин, відтворення закономірностей його розвитку (підрозділи 1.1., 1.4., 2.3.); порівняльний – для дослідження переваг та недоліків чинного законодавства України порівняно із зарубіжним, використання практики та досвіду якого сприятиме удосконаленню чинного цивільного процесуального законодавства України (підрозділ 1.4.); метод догматичного аналізу – визначення суті позовів у цивільних справах щодо страхових зобов'язань, а також структури і моделі реалізації права особи на судовий захист (підрозділи 1.1., 1.2., 2.1); метод прогнозування – для визначення перспектив розвитку цивільного процесуального законодавства (підрозділи 2.2., 2.3); метод узагальнення – для формулювання основних положень і загальних висновків дослідження (підрозділи 1.1., 1.4., розділ 2).

Наукова новизна одержаних результатів. Робота є одним із перших комплексних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем позову у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин. За результатом проведеного дослідження обґрунтовано і сформульовано основні науково-теоретичні висновки і пропозиції, в яких міститься наукова новизна положень дисертаційного дослідження, які виносяться на захист:

- *вперше:*

1) встановлено (на підставі аналізу судової практики в справах, що виникають із страхових правовідносин і теоретичних доробок вчених), що складність сприйняття і належної кваліфікації видів і підвидів страхових відносин судами зумовлена непослідовністю в їх регламентації та невиправданими, встановленими у законодавстві, правовими наслідками, а це нівелює переваги страхування і не відповідає постійному розвитку сфери страхових послуг. Тому судову практику з розгляду цивільних справ, що зумовлені страховими правовідносинами, визнано основним джерелом для наступного законодавчого і адміністративно-правового регулювання страхових відносин, включаючи, відмежування умов цивільно-правового страхування від обов'язкового державного страхування, що впливає на суть цих відносин і компетенцію судів з їх розгляду;

2) визначена необхідність проведення узагальнення, розглянутих судами України, цивільних спорів, що виникають із страхових правовідносин на предмет невиконання, неповної виплати або несвоєчасної страхової виплати страхувальникам з метою вдосконалення шляхів адміністративно-правового реагування на випадки неналежного виконання страховиками своїх обов'язків, коли за економічно-правовим станом в державі стає вигідніше сплачувати знецінену неустойку, ніж всю суму страхової виплати тощо і запропоновано застосовувати до страхових компаній штрафні санкції, а при неодноразовому їх застосуванні припиняти їх діяльність, щоб така політика правопорушників не знищувала довіру в населення до страхування взагалі;

3) запропоновано поряд з двома видами страхування – добровільним і обов'язковим ввести новий вид страхування – рекомендоване, згідно якого фізичній або юридичній особі буде рекомендовано стати страхувальником життя, здоров'я, майна або відповідальності перед іншими особами за свій рахунок чи за рахунок

заінтересованої особи, щоб застерегти негативні матеріально-правові наслідки для неї або інших осіб;

4) встановлено, що значна частина страхових спорів пов'язана з безадресністю і неконкретністю обов'язку щодо страхування. Базуючись на принципі свободи договору, у законодавстві слід конкретизувати обов'язок страхування за однією із сторін договору, але не в імперативній нормі, а на основі логіки і можливості наступної персоніфікації страхувальника в договорі самими сторонам і спонукати їх до цього визнанням договору неукладеним без персоніфікації суб'єкта страхувальника, тобто умови страхування слід позначати як істотні з наслідками відповідно до вимог ст. 638 ЦК.

5) запропоновано страхове забезпечення відповідальності приватних нотаріусів поширити також на держаних нотаріусів та на уповноважених посадових осіб органів місцевого самоврядування, на яких державою покладено виконання нотаріальної функції, а також ввести рекомендоване страхування професійної діяльності адвокатів, до яких також можуть пред'являтися значні позови про відшкодування завданої ними шкоди, що дозволить клієнтові у короткий термін, гарантовано у повному обсязі отримати її відшкодування;

6) встановлено, що допустимим засобом вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин у цивільному процесі є позов та запропоновано виділити такі його характерні риси: а) в основі такого позову лежать цивільно-правові відносини; б) у разі, коли до суду з позовом звертається страхувальник-фізична особа він вправі посилатися додатково на положення Закону України «Про захист прав споживачів», а некоректність або двозначність умов страхового договору має тлумачитися на користь страхувальника в силу високої правової кваліфікації персоналу страховика тощо;

7) запропоновано визнати права страховиків на обмін інформацією про страхові історії окремих страхувальників, які підозрюються у неналежній поведінці (зловживання правами окремими страхувальниками, випадки вчинення злочинів з метою отримання значної страхової виплати) без передання такої інформації третім особам, за винятком випадків спільного пред'явлення матеріалів слідчим органам або суду;

8) обґрунтовано, що регресний позов страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат, до особи, відповідальної за завдані страхувальнику збитки може бути виражений в процесуальній формі заяви про видачу судового наказу, якщо суду будуть надані безспірні докази належного її повідомлення або її участі в заходах з оцінки (експертизи) завданої шкоди і будуть підтверджені факти вини такої особи (постанова адміністративного суду тощо). У зв'язку з цим запропоновано внести відповідні доповнення до ст. 96 ЦПК;

9) визначено, що об'єкт страхових правовідносин складається не тільки зі страхових інтересів страхувальника, а й з інтересів страховика, що у сукупності й можуть призвести до укладання страхового договору і в наступному стати об'єктом розгляду в суді;

10) запропоновано використовувати заходи страхування і в межах цивільного процесу з метою забезпечення виконання зобов'язань, оскільки не всі позивачі

згідно ст. 153 ЦПК здатні внести на депозитний рахунок суду встановлену ним суму застави для запобігання зловживанню забезпеченням позову, що має розширити правові гарантії позивачів на відновлення їх прав у повному обсязі;

11) обґрунтовано позицію, що у договірних зобов'язаннях важливо встановити момент, з якого вони виникають, змінюються або припиняються. З аналізу положень ч. 2 ст. 631 ЦК України зроблено висновок, що сам момент укладення договору має надзвичайно важливе значення. Таким чином, у страхових спорах, в яких предметом спору є сама наявність чинного договору, яка не визнається стороною, необхідно керуватись загальними правилами, визначеними цивільним законодавством України. Запропоновано внести зміни до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» та ст. 983 ЦК України, передбачивши загальний порядок набрання юридичної сили консенсуальним договором, тобто, з моменту його укладення. Це надасть поштовх для впорядкування фінансових операцій між страховиками та страхувальниками в частині фіксації факту отриманого за договором страхового платежу (або першої частини платежу) безпосередньо в момент укладення договору (наприклад – шляхом видачі касового чеку), що позитивно відобразиться на зменшенні кількості судових справ.

- *удосконалено:*

12) положення щодо здійснення забезпечення позову під час розгляду цивільної справи на будь-якій стадії розгляду справи у судах першої, апеляційної, касаційної інстанції, а також Верховному Суді України. Запропоноване внесення відповідних змін до ч. 3 ст. 151 ЦПК України;

- *дістало подальшого розвитку:*

13) положення щодо необхідності подальшого розмежування понять «регрес» та «суброгація». Аналіз понять «регрес» та «суброгація» дає можливість стверджувати наявну відмінність у правових наслідках цих двох механізмів. Обидва вони слугують одній меті – задоволенню майнових інтересів кредитора, втім право регресу передбачає лише перехід права вимоги, тоді як суброгація передбачає перехід усіх прав на майно. Отже, регрес – це фактично лише право заявити майнову вимогу, тоді як суброгація – сам перехід всього обсягу майнових прав. Доведено необхідність визначення поняття «суброгація» у Цивільному кодексі України та Законі України «Про страхування».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що запропоновані автором теоретичні положення можуть бути використані для подальшого розвитку української цивільної та цивільної процесуальної науки, вдосконалення процедури здійснення цивільного судочинства, термінологічної бази. Теоретичні висновки і узагальнення можуть бути методологічною основою та теоретичним підґрунтям для подальших наукових досліджень цієї тематики.

Пропозиції автора щодо змін і доповнень до чинного законодавства України можуть сприяти удосконаленню чинного цивільного процесуального законодавства, Закону України «Про страхування» та інших нормативних актів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано дисертантом самостійно. Основні теоретичні положення та розробки, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, одержані дисертантом особисто.

У співавторстві підготовлено наукову статтю: Деякі питання забезпечення позову у спорах, що виникають із страхових // Наше право. – 2015. – С. 131 – 135. Не менше половини її обсягу є науковим доробком дисертанта. У ній особистим внеском автора є положення, що стосуються правового регулювання та порядку ініціювання заходів забезпечення позову у страхових спорах.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися і доповідалися на двох міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Львів, 19-20 червня 2015 року), «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (м. Київ, 10-11 липня 2015 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли відображення у 6 наукових працях, зокрема, у 5 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, що входять до переліку фахових для юридичних наук видань, з них 3 статті у наукових періодичних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз, та тезах 2 доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації обумовлена метою та завданнями, предметом дослідження і складається із вступу, двох розділів, які охоплюють 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 211 сторінок, у тому числі список використаних джерел нараховує 238 найменувань на 26 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, встановлено її мету та задачі, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, використані у дослідженні, визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача у працях, виконаних у співавторстві, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та про публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Вчення про позов та його значення для врегулювання страхових правовідносин» складається з 4-х підрозділів, в яких розглядаються поняття, історичний розвиток, особливості використання позовної форми захисту у страхових правовідносинах, поняття, елементи та класифікація позовів у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин, забезпечення позову під час розгляду судами страхових спорів.

У підрозділі 1.1. *«Страхові правовідносини та позовна форма захисту прав особи у таких правовідносинах під час здійснення цивільного судочинства»* розглянуто формування та визначення поняття і сутності позовної форми захисту прав у цілому, і у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин. Особлива увага приділена розгляду «страхового права», як самостійної галузі, наведені аргументи на користь зазначеного підходу. Окремо розглянута можливість визнання судової практики ключовим фактором розвитку теорії страхової діяльності, а також критерієм оцінки діяльності страховиків на українському страховому ринку. Обґрунтовано необхідність уточнення поняття «страхування» з

метою усунення альтернативи в регулюванні підстав виникнення страхових відносин «договір страхування або чинне законодавство». Це пов'язано з тим, що навіть в тих випадках, коли обов'язок страхування передбачений нормами чинного законодавства, але договір страхування фактично не був укладений, відшкодування збитків внаслідок їх несподіваного настання, здійснено не буде через відсутність договору страхування, що зобов'язує страховика здійснити виплату. На основі аналізу структури страхових правовідносин, автором зроблено висновок про необхідність розгляду об'єкту страхових правовідносин як складову з інтересів страхувальника та страховика, що у сукупності можуть призвести до укладання страхового договору і в наступному стати об'єктом розгляду в суді. Доведено необхідність виділення за межі предмету цивільно-правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування, універсальність позовної форми захисту для вирішення спорів у сфері страхування.

У підрозділі 1.2. «Поняття та елементи позову у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин» увага приділяється визначенню теоретичних засад та понятійного апарату інституту позовів у цивільному процесі України. Так, здійснено аналіз основних теоретичних концепцій правової природи позову: моністичної, дуалістичної, процесуальної. Доведено, що в загальному розумінні, позов, який виникає із страхових правовідносин, має дві сторони. По-перше, процесуально-правову, що включає вимогу до суду про здійснення правосуддя у цивільній справі, яке виникає зі спірного страхового правовідношення. По-друге, матеріально-правову, що включає вимогу позивача до відповідача, яке обумовлюється передбаченими законом способами захисту. Таким чином, позов, що виникає із страхових спорів, це процесуальний спосіб порушення цивільного судочинства шляхом звернення до суду за захистом порушеного або оспорюваного страхового права у встановленій процесуальній формі. Виявлено, що специфіка страхових правовідносин безпосередньо впливає на внутрішню будову позову, що виникає із страхових правовідносин. До елементів позову відносяться предмет, підстава, зміст, сторони позову. Встановлено, що предметом позову є матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка спрямована на врегулювання спірного правовідношення, що впливає із суб'єктивних прав сторін, з метою захисту порушеного права і охоронюваного законом інтересу. В свою чергу, підставою позову, що виникає із страхових правовідносин, слід вважати обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги до відповідача. Фактично це обставини, що підтверджують наявність матеріально-правової вимоги до відповідача. Специфіка страхових правовідносин, дає можливість значно звузити коло осіб, які можуть бути сторонами у страхових спорах. Так, безумовно це фізичні, юридичні особи і держави, однак мова йде про суб'єктів саме страхових правовідносин.

Доведена необхідність чітко встановлювати обов'язок страхування за однією з сторін у цивільних договорах, де це може бути однією з істотних умов з наслідками у відповідності до вимог ст. 638 ЦК.

У підрозділі 1.3. «Класифікація позовів у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин» досліджено, що найбільш комплексними ознаками, які розкривають сутність такого правового явища як позов, виступають наступні: матеріально-правова; процесуально-правова; за кількістю елементів позову, що

збігаються і за зв'язком між позовами; за характером інтересів, які підлягають захисту; за характером і оцінкою предмета спору. Запропоновано виділяти види позовів, які виникають із страхових правовідносин, зокрема: про право захисту майнових прав особи у разі настання певних дій (страхових випадків); про захист майнового інтересу, що пов'язаний із життям, здоров'ям, володінням, користуванням, розпорядженням майном тощо.

Встановлено, що з практичної точки зору ефективним є проведення дослідження класифікації позовів залежно від способу захисту страхового права та законного інтересу. Позови про визнання, що виникають із страхових правовідносин, це позови, що спрямовані на підтвердження існування страхових правовідносин чи їх відсутність. Такі позови мають місце тоді, коли порушення права позивача відсутнє, однак між сторонами виникли сумніви щодо існування чи дійсності між ними страхових відносин, які тягнуть настання правових наслідків. В свою чергу, позови про присудження пред'являються, як правило, коли право позивача вже порушено, і є необхідність здійснити певні дії для його поновлення. Характерною рисою даного виду позовів виступає можливість примусового виконання рішення суду. Перетворювальний позов має місце тоді, коли спірне страхове правовідношення може бути змінено тільки судом, а також у разі відсутності взаємної згоди на перетворення страхового правовідношення. У такому випадку, підставою для зміни або припинення відповідного страхового правовідношення виступає рішення суду.

У підрозділ 1.4. «Правова природа забезпечення позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин». виявлено тісний взаємозв'язок інституту забезпечення позову з інститутом забезпечення доказів та інститутом забезпечення виконання рішення суду. Встановлено, що законодавство України не містить поняття забезпечення позову, однак передбачає його види та процедуру здійснення. Зазначено, що умовою забезпечення позову є досить обґрунтоване припущення, що наявне під час позову майно, яке є предметом спірних правовідносин, може зникнути на момент виконання судового рішення. Вирішуючи питання про забезпечення позову суд повинен не лише брати до уваги подані сторонами докази і інтереси позивача, а й інших осіб, права яких можуть бути порушені у зв'язку із застосування відповідних заходів забезпечення позову. В свою чергу необґрунтоване застосування заходів забезпечення позову може завдати шкоди не лише позивачеві, а й іншим особам, які беруть участь у розгляді справи, і особам, які не брали участі у розгляді справи, однак такі заходи стосувались їх прав та охоронюваних законом інтересів.

Здійснено аналіз інституту забезпечення позову в інших країнах. Доведена необхідність надання права суду самостійного ініціювання вжиття заходів щодо забезпечення позову за наявності відповідних правових підстав. Також обґрунтовано надання права на забезпечення позову на будь-якій стадії розгляду справи у суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, а також у Верховному Суді України.

Досліджено основні заходи забезпечення позову, що застосовуються в страхових спорах: накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві і знаходяться у нього або в інших осіб, заборона іншим особам

здійснювати платежі або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання, передача речі, яка є предметом спору, на зберігання іншим особам як спосіб забезпечення позову тощо. Розглянуті особливості їх застосування.

Наголошено на необхідності застосування альтернативних заходів забезпечення позову особливо у справах, що виникають із страхових правовідносин: внесення грошової застави на депозитний рахунок суду, що відповідає ціні позову, страхування ризиків, пов'язаних з невиконанням рішення суду.

Розділ 2 «Способи та особливості правового регулювання реалізації права на позов у справах із страхових зобов'язань» складається з 3-х підрозділів, в яких розглядаються правова природа права особи на звернення до суду із позовом у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин, процедура реалізації права на пред'явлення позову та особливості її правового регулювання, а також процесуальні особливості розгляду і вирішення справ, що виникають із страхових правовідносин.

У підрозділі 2.1. «Правова природа права особи на звернення до суду із позовом у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин» доведено, що залежно від характеру порушеного права, в тому числі й в сфері страхування, захист може бути здійснений у порядку цивільного, кримінального, адміністративного і господарського судочинства.

Обґрунтовується необхідність попередження ситуацій в яких виникає потреба у захисті цивільних прав та законних інтересів. В зв'язку з цим аргументується необхідність поширення практики страхування відповідальності приватних нотаріусів поширити також на держаних нотаріусів та на уповноважених посадових осіб органів місцевого самоврядування, на яких державою покладено виконання нотаріальної функції, а також введення рекомендованого страхування професійної діяльності адвокатів, до яких також можуть пред'являтися значні позови про відшкодування завданої ними шкоди.

При цьому дисертант рекомендує відносити страхування не до способів захисту прав, а сприймає його як складову самозахисту власних прав на випадок виникнення негативних наслідків, що має цікавити не тільки приватних осіб, а й державні та комунальні установи та самостійно практикуючих осіб або їх об'єднань.

Зазначається, що право особи на звернення до суду реалізується в процесуальній формі і є безумовним та породжує обов'язок суду відповісти на таке звернення навіть в тих випадках, коли воно і не відповідає встановленим вимогам. Право на звернення до суду за захистом - це інститут цивільного процесуального права, що регулює право фізичних і юридичних осіб на порушення судової діяльності, здійснення якої гарантується всім громадянам та юридичним особам. В той же час слід чітко відмежовувати право на пред'явлення позову від умов та порядку його реалізації. Так, право на пред'явлення позову – це право на звернення з вимогою до суду за захистом, право на порушення його діяльності по здійсненню правосуддя в цивільних справах. В свою чергу, умови реалізації права на пред'явлення позову чітко визначені у законі, зокрема: визнання особи суб'єктом цивільного процесуального права, наявність спору про право цивільне, підвідомчість справи суду, відсутність підстав для відмови у відкритті провадження у справі.

Наголошується на необхідності визнання права страхових компаній на обмін інформацією про страхові історії окремих страхувальників, які підозрюються у неналежній поведінці (зловживання з боку окремих страхувальників, випадки вчинення злочинів з метою незаконного отримання страхової виплати або збільшення її розміру) без передання такої інформації третім особам, за винятком випадків спільного пред'явлення матеріалів слідчим органам або суду.

Зроблено висновок про необхідність поширення положення Закону України «Про захист прав споживачів», з усіма перевагами, які встановлені для фізичних осіб споживачів в частині права тлумачення всіх двозначних або незрозумілих умов страхування на користь страхувальника.

У підрозділі 2.2. «Процедура реалізації права на пред'явлення позову та особливості її правового регулювання» автором встановлено, що право на пред'явлення позову є своєрідним продовженням конституційного права особи на судовий захист. Тобто в даному випадку автор вважає, що право на судовий захист є комплексним поняттям, яке може бути визначено з двох аспектів: матеріального і процесуального. Отже, у такому випадку, право на звернення за судовим захистом тісно пов'язане із матеріальним правом, що підлягає захисту. Наголошується, що саме з порушенням матеріального (страхового, цивільного, сімейного, житлового, земельного тощо) права заінтересованої особи і виникає право на позов. Крім того, способом реалізації цього права є звернення останньої із позовом до суду. Також, автором встановлено, що хоч і процедура реалізації права на пред'явлення позову, що чітко регламентована цивільним процесуальним законодавством України, носить загальний характер та є однаковою для всіх видів спірних правовідносин, специфіка страхових правовідносин дещо деталізує узагальнену концепцію реалізації цього права, зокрема: за колом осіб; за ступенем порушеного, невизнаного чи оспорюваного права; дотримання правил підсудності (наприклад, діяльність філії або представництва юридичної особи страхової компанії).

У підрозділі 2.3. «Процесуальні особливості розгляду і вирішення справ, що виникають із страхових правовідносин» наголошується увага на проблемних аспектах практики правозастосування під час вирішення страхових спорів. Здійснюється аналіз практики визнання договору страхування недійсним в зв'язку з несвоєчасною оплатою страхового платежу, наголошується на необхідності чіткого врегулювання моменту набрання чинності договором страхування. В зв'язку з цим обґрунтовується доцільність передбачити загальний порядок набрання юридичної сили консенсуальним договором для договорів страхування.

Аргументується необхідність уніфікації підстав для відмови у виплаті страхового відшкодування й звільнення страховика від відповідальності виключно на підставах, визначених чинним законодавством України. Досліджується доцільність встановлення правових підстав для відмови у виплаті страхового відшкодування в зв'язку з порушенням терміну повідомлення страховика, визначеного договором страхування. Зазначається, що така відмова може бути визнана правомірною лише у випадках, коли такі дії страхувальника призвели до неможливості страховика з'ясувати обставини страхової події або розмір завданих збитків.

Доведена необхідність встановлення чітких строків оцінки завданої шкоди внаслідок страхового випадку для недопущення необґрунтованої затримки у прийнятті рішення про виплату страхового відшкодування. Досліджено практику вирішення страхових спорів у порядку «регресу» та «суброгації», наголошено на відмінностях у реалізації права зворотної вимоги через вказані механізми. Обґрунтована необхідність законодавчої диференціації цих двох понять, врахування їх відмінностей у судовій практиці.

ВИСНОВКИ

Автором була вироблена комплексна модель інституту позовного провадження, що орієнтована на розгляд і вирішення цивільних справ із страхових правовідносин, зокрема, запропоновано безспірні претензії за регресним позовом віднести до наказного провадження, уточнено понятійний апарат, запропоновано нові критерії класифікації позовів та виділено специфічні елементи позовів тощо. Основним здобутком даного дисертаційного дослідження виступають конкретні пропозиції та висновки, що спрямовані на підвищення ролі та значення захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави, шляхом звернення до суду із позовом, що виникає із страхових правовідносин. В роботі доведено, що специфіка розгляду та вирішення спорів, що виникають із страхових правовідносин, а також вирішення значної кількості колізій знаходиться у сфері теоретичного та наукового обґрунтування сутності саме позовної форми захисту страхових прав та законних інтересів, але передумови потрібно шукати в судових справах, де сконцентровані реальні проблемні питання сучасних страхових правовідносин.

Основним здобутком даного дослідження, насамперед, є ті конкретні пропозиції, які спрямовані на підвищення ролі й значення позову, що виникає із страхових правовідносин, з метою досягнення мети та здійснення завдань цивільного судочинства.

Сучасний стан процесуально-правової регламентації позову зумовив необхідність визначити правову природу, зокрема: поняття, елементи, класифікацію позовів, що виникають із страхових правовідносин. Основою концепції проведеного нами дослідження є зв'язок мети страхування – майновий інтерес фізичних та юридичних осіб з предметом спірних цивільних процесуальних правовідносин. Так, дотримання, виконання та використання принципів страхового права є надзвичайно важливими при реалізації права особи на судовий захист. Поведінка суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин під час здійснення судочинства по спорам, що виникають із страхових правовідносин, врегульована не лише положеннями цивільного процесуального законодавства, а й положеннями відповідної галузі матеріального права, у нашому випадку страхового.

Аналіз положень чинного законодавства України дозволив визначити цілу низку норм матеріального та процесуального права, що мають бути удосконалені і враховуватися судом під час визначення виду і обсягу конкретних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників спірних страхових правовідносин, а також встановити їх права та обов'язки в різних правових ситуаціях. Зокрема, доведено, що право особи на звернення до суду із позовом є основним елементом цивільного

процесу і гарантією належного виконання сторонами обов'язків в страхових відносинах, і сутність його полягає у потенційній можливості примусити сторону до забезпечення прав у сфері страхування.

Сформульовано основні критерії та розкрито суть процедури реалізації права на пред'явлення позовів, що виникають із страхових правовідносин, зокрема: додержання процесуальної форми вираження позову із урахуванням специфічних ознак конкретних спірних страхових правовідносин, що впливають на повноту позовної заяви, юридичну правильність викладення змісту позовних вимог; позовна заява має бути оплачена судовим збором, що врегульовано ЦПК України та Законом України «Про судовий збір», а для фізичних осіб страхувальників має застосовуватися положення Закону України «Про захист прав споживачів» зі звільненням від сплати судового збору. Встановлено, що ціна позову у сфері страхування включає не тільки суму страхового відшкодування, а й пеню за період прострочення виконання зобов'язання; ціну за проведення оціночних робіт, моральну шкоду тощо; реалізувати право на пред'явлення позову може лише особа, яка наділена цивільною процесуальною дієздатністю і цивільною процесуальною правоздатністю, а також була учасником страхових правовідносин або є правонаступником однієї із сторін.

Складність правонаступництва в страхових правовідносинах обумовлюється не тільки колізійним положенням ст. 1229 ЦК, а й множиною варіантів розвитку страхового правонаступництва з урахуванням складних спадкових відносин, зокрема, ч. 2 ст. 1241 ЦК, співставленням волі спадкодавця, вираженій в договорі особистого страхування та в останньому заповіті тощо.

У дисертаційному дослідженні зроблено узагальнення як теоретичних підходів, так і судової практики за останні десять років щодо осіб, які мають право на пред'явлення позову, що виникає із страхових правовідносин. Комплексна характеристика останньої включає наявність самостійної юридичної заінтересованості, що спрямована на розв'язання страхового спору, сутність якого лежить в правовій природі цивільного спору. Встановлено, що задля захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів суб'єкта страхових правовідносин, за його заявою буде відкрито позовне провадження у цивільній справі і необхідним та допустимим засобом доказування слід визнати лише письмові (включаючи, електронні) докази.

Специфіка кола суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин під час здійснення цивільного судочинства по страховим спорам, надає можливість зробити висновок про досить вагомий роль інституту третіх осіб. Так, було запропоновано з метою більш повного, всебічного та швидкого розгляду та вирішення страхових спорів внести зміни до п.2 ч. II ст. 119 ЦПК України, а саме: «...ім'я позивача, відповідача, третьої особи...». Таким чином, обґрунтовано доцільність вказувати у позові відомості щодо всіх осіб, які беруть участь у розгляді справи.

Встановлено, що правова природа позовів, що виникають із страхових правовідносин впливає на процедуру розгляду та вирішення страхових спорів – зокрема, здійснення цивільного судочинства – в цілому. На підставі зазначеного, автором звернуто увагу на цілу низку процесуальних особливостей розгляду позовів, що виникають із страхових правовідносин.

Обґрунтовано позицію, що у договірних зобов'язаннях важливо встановити момент, з якого вони виникають, змінюються або припиняються. З аналізу положень ч. 2 ст. 631 ЦК України зроблено висновок, що сам момент укладення договору має надзвичайно важливе значення. Таким чином, у страхових спорах, в яких предметом спору є сама наявність чинного договору, яка не визнається стороною, необхідно керуватись загальними правилами, визначеними цивільним законодавством України. Запропоновано внести зміни до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про страхування» та ст. 983 ЦК України, передбачивши загальний порядок набрання юридичної сили консенсуальним договором. Так, з моменту його укладення, що надасть поштовх для впорядкування фінансових операцій між страховиками та страхувальниками в частині фіксації факту отриманого за договором страхового платежу (або першої частини платежу) безпосередньо в момент укладення договору (наприклад - шляхом видачі касового чеку), що позитивно відобразиться на зменшенні кількості судових справ.

У дисертаційному дослідженні доведено необхідність внести зміни до п. 5 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про страхування» та п. 5 ч. 1 ст. 989 ЦК України, передбачивши прямий причинно-наслідковий зв'язок між порушенням страховиком умов договору та негативними наслідками для страхувальника. Відповідно, запропоновано п. 5 ч. 1 ст. 991 ЦК України викласти у такій редакції: «Несвоєчасне повідомлення страхувальником без поважних причин про настання страхового випадку, що створило страховикові перешкоди у визначенні обставин, характеру та розміру збитків».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ільченко А. В. Спірні страхові правовідносини: цивільно-процесуальний аспект // Право.UA. – 2015 – №1. – С. 152 – 156.
2. Ільченко А. В. Право особи на звернення до суду із позовом у справах, що виникають із страхових правовідносин // Європейські перспективи. – 2015 – №1. – С. 159 – 164.
3. Ільченко А. В. Иски по делам, которые возникают из страховых правоотношений: теоретические аспекты // Право.UA. – 2015 – №2. – С. 88 – 93.
4. Ільченко А. В. Структура позовів, що виникають із страхових правовідносин // Європейські перспективи. – 2015 – №4. – С. 75 – 81.
5. Лазько Г. З., Ільченко А. В. Деякі питання забезпечення позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин // Наше право. – 2015 - №5. – С. 131 – 135.
6. Ільченко А. В. Особливості позовів у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин // Цивілістична процесуальна думка. – 2015.- № 1. – С. 31 – 34.
7. Ільченко А. В. Окремі аспекти забезпечення позову у справах, що виникають із договорів страхування // «Сучасний стан і перспективи розвитку держави та права»: Матеріали міжнародної науково практичної конференції, м. Львів, 19– 20 червня 2015р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2015. – С. 61 – 62.

8. Ільченко А. В. Щодо класифікації позовів у справах, що виникають із страхових правовідносин // «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування»: Матеріали конференції, м. Київ, 10 – 11 липня 2015р. Київ: ГО «Центр правових наукових досліджень», 2015. – С. 58 – 61.

АНОТАЦІЇ

Ільченко А. В. Позов у цивільних справах, що виникають із страхових правовідносин в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проблем інституту позовів, що виникають із страхових правовідносин, що безумовно впливає на всебічний, правильний та своєчасний розгляд зазначеної категорії справ. В роботі досліджується сутність позовної форми захисту прав та законних інтересів суб'єктів страхових правовідносин, проблемні питання визначення поняття та елементів позову у справах, що виникають із страхових правовідносин, проводиться класифікація таких позовів. Здійснюється аналіз сучасного стану процесуально-правової регламентації інституту забезпечення позову у справах, що виникають із страхових правовідносин, висловлено рекомендації щодо підвищення ефективності інституту забезпечення позову у зазначених категоріях справ. Визначаються специфічні риси процедури реалізації права на звернення до суду та права на пред'явлення позову у спорах, що виникають із страхових правовідносин. Також запропоновано ряд пропозицій, щодо вдосконалення законодавства України в сфері страхування, судової практики з метою зменшення кількості позовних проваджень, що виникають із страхових правовідносин, підвищення гарантій захисту прав та законних інтересів суб'єктів таких правовідносин, уніфікації практики правозастосування у зазначеній сфері.

Ключові слова: цивільний процес, страхове право, позов, класифікація позовів, предмет позову, підстава позову, сторони позову, позов про визнання, позов про присудження, перетворювальний позов, забезпечення позову.

Ільченко А. В. Иск в гражданских делах, возникающих из страховых правоотношений в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2015.

В работе впервые в отечественной юридической литературе проведен целостный анализ института иска, возникающего из страховых правоотношений, выявлены и исследованы проблемы правоприменения данной категории дел.

Так, уточнена структура страховых правоотношений, отмечена их высокая динамичность и важность основных функций страхования для государства и общества, обоснована универсальность исковой формы защиты для участников

страховых правоотношений. Предложено уточнить ст. 1 Закона Украины «О страховании» с целью уточнения оснований возникновения страховых правоотношений (на основании закона и договора). Уточнён объект страховых правоотношений, который выражается в страховом интересе страхователя и страховщика, а также носит исключительно имущественный характер.

Изучены большинство теоретических концепций понятия иска. Выделены основные элементы иска – предмет, основание, содержание, стороны; дана их характеристика. Обоснована необходимость рассмотрения обязанности страхования как одной из существенных условий ряда гражданских договоров (в частности, договоров, предусматривающих рассрочку платежа, отсрочку, залог и т.д.) с формированием принципов персонификации ответственности за исполнение данной обязанности, а также с возможностью применения последствий в соответствии со ст. 638 ГК Украины при невыполнении такой обязанности.

Рассмотрены теоретические классификации исков, проведена классификация исков, возникающих из страховых правоотношений, исходя из процессуальной цели и способа защиты права – иски о признании, иски о присуждении, преобразовательные иски. Также проведена классификация исков в сфере страхования в зависимости от элементов, которые совпадают – тождественные иски, подобные иски, взаимозависимые иски.

Исследован институт обеспечения иска по делам, которые возникают из страховых правоотношений. Проведен компаративный анализ правовых норм, регулирующих данный институт, с правовыми нормами других стран. Предложено расширить возможность применения мер по обеспечению иска на все стадии рассмотрения дела, а также предоставить право инициировать обеспечение иска непосредственно суду. Для этого рекомендовано внести изменения в ч. 3 ст. 151 ГПК Украины. Проанализированы все средства обеспечения иска, предложенные в ст. 67 ГПК Украины, выделены наиболее типовые средства обеспечения иска, которые применяются в страховых спорах – наложение ареста на имущество и денежные средства, запрет осуществлять платежи или передавать имущество ответчику, передача вещи, которая является предметом спора на сохранение третьим лицам и т.д. Рассмотрены особенности применения указанных средств обеспечения иска. Предложено применение альтернативных средств обеспечения иска – размещение денежных средств на депозитном счёте суда, а также использование страхования риска, связанного с неисполнением решения суда, на спорную сумму. Для этого также предлагается внести изменения в ч. 4 ст. 153 ГПК Украины.

Определены предпосылки, обуславливающие необходимость защиты прав и законных интересов субъектов страховых правоотношений. Предлагается ввести понятие «рекомендованное страхование», с целью упорядочения использования добровольных видов страхования как обязательное условие прохождения определённых разрешительных процедур, выполнения лицензионных условий, условий контрактов. Кроме этого, рекомендуется расширить практику страхования профессиональной ответственности и на государственных нотариусов, а также на должностных лиц органов местного самоуправления, выполняющих функции органов нотариата. Выделены особенности спорных правоотношений, в частности

рекомендовано предоставить возможность страхователям ссылаться на нормы Закона Украины «О защите прав потребителей» в части толкования двусмысленных и неточных условий страхования в их пользу в связи с высоким уровнем юридической квалификации персонала страховщика. При этом предоставить право страховщикам на обмен информацией о страхователях и их «страховой истории». Исследованы условия реализации права на предъявления иска субъектами страховых правоотношений.

Детально проанализирована процедура реализации права на предъявление иска. Рекомендовано расширить круг лиц, о которых вносятся данные в исковое заявление, и добавить, кроме сторон, третьих лиц. Соответственно, предлагается внести изменения в ст. 119 ГПК Украины.

Предлагается придерживаться единого подхода к признанию договора страхования консенсуальным и внести соответствующие коррективы в действующее законодательство. Также рекомендуется унифицировать законодательство в части максимальных сроков принятия решения о признании случая страховым, предусмотреть чёткие критерии для отказа в выплате страхового возмещения в связи с несвоевременным уведомлением страховщика (ограничиться только случаем наличия причинной связи между несвоевременным уведомлением и дальнейшей невозможностью страховщика установить обстоятельства события).

Также сделаны предложения по внесению изменений в законодательство об оценке ущерба в части установления сроков проведения экспертиз и исследований. Обоснованы различия между институтами «регресса» и «суброгации» в страховых правоотношениях, а также необходимость унификации в реализации права обратного требования в страховании, предложено ввести в ГК Украины и Закон Украины «О страховании» понятие «суброгация».

Ключевые слова: гражданский процесс, страховое право, иск, классификация исков, предмет иска, основание иска, стороны иска, иск о признании, иск о присуждении, преобразовательный иск, обеспечение иска.

A.V. Pchenko. A Civil Action Claim, Arising out of Insurance Relations in Ukraine. Manuscript copyright.

Ph. D. thesis in Legal Science with a specialization in 12.00.03 – a Civil Law and Civil Process; a Family Law; a Private International Law. Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2015.

The thesis is on a comprehensive view of the topic of Claims Institute arising out of insurance relations that definitely affects the comprehensive, proper and timely hearing of the cases of abovementioned category. The thesis investigates the nature of the claim form of defense of rights and lawful interests of the insurance relations subjects, problematic issues in definition of term and elements of the claim in cases arising out of insurance relations, and classifies such claims. In the work is performed an analysis of the actual status of the processual and legislative regulation of the institute of claim guaranty in cases arising out of insurance relations. The thesis suggests the recommendations for improvement of the effectiveness of the institute of claim security in the abovementioned category of cases. Were identified the peculiar features of the procedure of implementation of the right to trial and right to bring suit in disputes arising out of insurance relations. In

addition, the thesis proposes set of proposals as for improvement of the legislation of Ukraine in insurance field, and judicial practice in order to decrease the number of action proceedings arising out of insurance relations, to increase guaranties for rights protection and legitimate interests of the subjects of such legal relations, unification of enforcement practices in this area.

Key words: civil practice, insurance law, claim, classification of claims, subject of action, ground of action, parties of action, claim for confession, claim for adjustment, converting claim, provisional remedy.